
Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 3, Αρ. 1-2 (1926)

Δελτίον ΧΑΕ 3 (1926), Τεύχη α'-β', Περίοδος Β'

**Η βυζαντινή τέχνη ως πρόδρομος της
ευρωπαϊκής**

Αδαμάντιος ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

doi: [10.12681/dchae.1322](https://doi.org/10.12681/dchae.1322)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ Α. (2013). Η βυζαντινή τέχνη ως πρόδρομος της ευρωπαϊκής. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 3(1-2), 79-82. <https://doi.org/10.12681/dchae.1322>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η βυζαντινή τέχνη ως πρόδρομος της ευρωπαϊκής

Αδαμάντιος ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ

Δελτίον ΧΑΕ 3 (1926), Τεύχη α'-β', Περίοδος Β' • Σελ. 79-82

ΑΘΗΝΑ 1926

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΤΕΧΝΗ

ΩΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ

[Ἐφέτος ἡ Χριστιανολογικὴ Ἐταιρεία ἐνεκαινίωσε διαλέξεις ἐπιστημονικάς. Κατὰ τὴν πρώτην διάλεξιν, τὴν 5 Ἀπριλίου μετ' εἰσήγησιν τοῦ προέδρου κ. Σπ. Παπαφράγκου ὁ ἐπίτιμος πρόεδρος Μακαριώτατος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν κ. Χρυσόστομος ὠμίλησε περὶ τῆς ἀποφάσεως τῆς Ἐταιρείας πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Ὁρθοδόξου εἰκονογραφίας. Κατόπιν ἔδωκε τὸν λόγον εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου, ὁ ὁποῖος ἀνέπτυξε θέμα σχετικὸν ἰδίως πρὸς τὴν ζωγραφικὴν καὶ πρὸς τὴν σπουδαιοτάτην ταύτην ἀπόφασιν. Ἡ ὁμιλία τοῦ κ. Ἀδαμαντίου, ἦτο ἐν συντόμῳ καὶ κατὰ τὰ κύρια σημεῖα ἡ ἑξῆς:]

«Ἡ Βυζαντινὴ τέχνη, ὅπως καὶ καθόλου ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς, εἶναι συνέχεια καὶ ἐξέλιξις τοῦ Ἑλληνιστικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης. Ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον ἕως τὸν Κωνσταντῖνον διήλθον ἑξ αἰῶνες, διανεμόμενοι πρὸ Χριστοῦ καὶ μετὰ Χριστόν, κατὰ τοὺς ὁποίους διεπλάσθησαν ὅλα τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα διεμόρφωσαν τὸν Βυζαντινὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν Βυζαντινὴν τέχνην. Εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ Βυζαντινὴ τέχνη εἶχε ἀπέραντον ποικιλίαν, μεγάλην ζωὴν καὶ σημαντικὴν ἀνάπτυξιν, ὅπως καὶ ἡ παλαιὰ Ἑλληνιστικὴ τέχνη, ἐκ τῆς ὁποίας προήλθε. Ἀλλὰ τὴν Βυζαντινὴν τέχνην δὲν τὴν γνωρίζομεν ἐπαρκῶς. Πολὺ περισσότερα, ὡς φαίνεται, εἶναι τὰ μνημεῖα αὐτῆς, τὰ ὁποῖα ἀπωλέσθησαν, ἀπὸ τὰ μνημεῖα καὶ λείψανα, τὰ ὁποῖα σήμερον ἔχομεν καὶ δυνάμεθα νὰ μελετήσωμεν. Διότι ποῖαν ἀξίαν ὡς ὑλικὸν ἐρεύνης δύνανται νὰ ἔχουν αἱ ὀλίγαι σωζόμεναι ἐκκλησίαι, αἱ ὀλίγαι σωζόμεναι γραφικαὶ παραστάσεις καὶ τὰ πενιχρὰ μάρμαρα, τὰ ἐλάχιστα καὶ σποραδικὰ ἔργα μικροτεχνίας ἀπέναντι τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ καὶ τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν γραφικῶν ἔργων, καὶ ἰδίως τῶν πολυποικίλων μικροτεχνημάτων, τὰ ὁποῖα μετ' ἀληθοῦς ἐκπλήξεως ἀναγινώσκομεν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ;

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ Βυζαντινὴ τέχνη δὲν ἦτο μόνον τέχνη Ἐκκλησιαστικὴ, ἀλλὰ καὶ κατὰ μέγα μέρος τέχνη κοσμικὴ. Καὶ τὴν μὲν κοσμικὴν Βυζαντινὴν τέχνην πολὺ ὀλίγον, ἀληθέστερον δέ, οὐδόλως γνωρίζομεν ἐξ ὑπαρχόντων μνημείων, παρὰ μόνον διαδλέπομεν αὐτὴν εἰς τὰς περιγραφὰς Βυζαντινῶν συγγραφέων. Καί, ὡς εἰκόσ, δὲν δυνάμεθα

νά όμιλήσωμεν περί αὐτῆς μὲ πλήρη ἐπιστημονικὴν πεποίθησιν, διότι μόνον τὰ σωζόμενα ἔργα τέχνης εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα μᾶς δίδουν τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀψευδῆ γνώσιν τῆς τέχνης, μόνη ἢ ἄμεσος μὲ τὰ μνημεῖα τέχνης ἐπικοινωνία μᾶς κάμνει. νὰ γεφυρώσωμεν τὴν ἀπόστασιν τῶν αἰώνων καὶ νὰ κρίνωμεν ἀσφαλῶς περί τῆς τέχνης τοῦ παρελθόντος.

Ἄλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐκκλησιαστικὴ τέχνη, τὴν ὁποῖαν γνωρίζομεν ὀπωσδήποτε καλύτερον, καὶ αὐτὴ πολὺ ἀτελῶς εἶναι γνωστὴ εἰς ἡμᾶς, διότι καὶ αὐτῆς πολὺ ὀλίγα λείψανα ἔχουσι περισωθεῖ. Ἄρκει ν' ἀναγνώσωμεν τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, διὰ νὰ θρηνησωμεν πραγματικῶς τὴν ἀπώλειαν τῶν λαμπροτάτων καὶ πολυαριθμοτάτων μνημείων Βυζαντινῆς τέχνης. Ἀναφέρω τὰ Πάτρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ *περὶ Κτισμάτων* τοῦ Προκοπίου τὴν *Ἐκθεσιν Βασιλείου ἰάξεως* τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου τὴν περιγραφὴν τῆς Ἀγ. Σοφίας τοῦ Κωνσταντίνου Ροδίου τὴν περιγραφὴν τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων καὶ πλεῖστα ἄλλα κείμενα, εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος περί ἔργων Βυζαντινῆς τέχνης. Ἐξαιρετικῶς δὲ ὀλιγοὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς τέχνης εἶναι ἡ ἀπώλεια τῶν ἀπειραρίθμων καὶ παμπαικίλων μικροτεχνημάτων, τὰ ἑποῖα ἐκόσμουσαν τοὺς ναοὺς καὶ τὰ παλάτια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τὰ ὁποῖα ἀπωλέσθησαν διὰ παντός χωρὶς ν' ἀφήσουν εἰς ἡμᾶς ἴχνος τῆς ποικιλοτέχνου καὶ θαυμαστῆς καλλιτεχνίας καὶ τεχνικῆς τῶν ἐπεξεργασίας. Ἄρκει νὰ εἶπω, ὅτι κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἄλλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τὸ 1204 ἔγινε τὴν καταστροφὴν τῶν ἔργων τούτων ὑπὸ τῶν Φράγκων, τὴν δὲ διασπορὰ αὐτῶν εἰς ὅλην τὴν Δύσιν, ὥστε ἐγράφη ἕκτετε ὀλόκληρος βιβλιοθήκη περί αὐτῶν.

Διὰ νὰ δείξω ὁποῖα ἦτο ἡ κοσμικὴ τέχνη ἐν τῷ Βυζαντίῳ, πόσον θαυμαζομένη, πόσον πλουσία καὶ ἐπιβλητικὴ ἀναφέρω τὸ μέγα ψηφιδωτόν, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε εἰς τὴν *Χαλκὴν*, προθάλαμον παλατιοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Προκόπιος περιγράφει ζωηρότατα τὸ ψηφιδωτόν τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὴν περιγραφὴν δεικνύεται ὡς ἔργον ἐξαιρετικῶς ἀξιοθαύμαστον. Τὸ ψηφιδωτόν ἐκόσμει ὀλόκληρον τὴν ὀροφὴν τῆς Χαλκῆς, ἦτο δηλαδὴ πολὺ ἐκτεταμένον καὶ παρίστανε ἐκτάκτως πολυσύνθετον παράστασιν. Μὲ σπανίαν ζωηρότητα ἐξεικονίζοντο αἱ μάχαι τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ἰταλίαν, ἀλώσεις πόλεων, αἱ νῆκαι, ἡ θριαμβευτικὴ ἐπιστροφὴ τῶν στρατηγῶν καὶ τοῦ στρατοῦ. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ψηφιδωτοῦ εἰκονίζετο ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ ἡ Θεοδώρα ὑποδεχόμενοι τοὺς θριαμβεύοντας στρα-

τηγούς ἐν μέσῳ τῶν μεγιστάνων καὶ τῆς συγκλήτου. Τὰ πρόσωπα πάντων κατέλαμπον ἀπὸ τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ θριάμβου καὶ ἦτο μεγάλη ἡ κίνησις καὶ ἡ χαρά, ἡ ὁποία ἀνεδίδετο ἀπὸ ἕλον τὸ ψηφιδωτόν. Ὁ Προκόπιος, ὁ ὁποῖος περιγράφει ταῦτα, βεβαίως εἶχεν ἴδει τὸ ψηφιδωτόν, ἦτο δὲ ἄνθρωπος μεγάλης παιδείας καὶ βεβαίως ἡ περιγραφή του δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ πολὺ ὑπερβολικὴ. Βεβαίως πολλὰ τοιαῦτα ἔργα ψηφιδωγραφίας ἐστόλιζον τὰ παλάτια τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ ἄλλα μεγάλα οἰκοδομήματα τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐχομεν δὲ καὶ ἄλλων πολλῶν ψηφιδωτῶν περιγραφάς, ἐπίσης καὶ πολλῶν ἄλλων ἔργων τέχνης περιγραφάς, μνεῖαν δὲ ἀπειραριθμῶν ἄλλων ἔργων.

Εἶναι λοιπὸν βέβαιον, ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν, ὅτι κατέχομεν πλήρη καὶ βεβαίαν γνῶσιν τῆς Βυζαντινῆς τέχνης. Ἄλλὰ καὶ ἐξ ὧν γινώσκωμεν περὶ αὐτῆς πάλιν ἐμβαθύνοντες ὀφείλομεν νὰ τὴν θεωρήσωμεν κατ' ἄλλον τρόπον, ἢ ὡς συνήθως, ὡς τέχνην, ἡ ὁποία ἔλαβε τοιαύτην ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν, ὥστε ὑπῆρξεν ἡ μεγάλη ὁδηγὸς καὶ πρόδρομος τῆς τέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἐπομένως τῆς νεωτέρας Εὐρωπαϊκῆς τέχνης.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ Βυζαντινὴ τέχνη εἶναι ἄμεσος κατ' εὐθείαν ἀπόγονος τῆς Ἑλληνιστικῆς, ὥστε εἶναι αὐτὴ ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ τέχνη καὶ διὰ τοῦτο διετήρησε διὰ μέσου τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ρώμης τὸ κάλλος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Εἰς πᾶσαν ὅμως τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς βλέπομεν νὰ ἐπικρατοῦν δύο ρεύματα, τὸ Ἑλληνιστικὸν ρεῦμα καὶ ἐξ ἄλλου τὸ Ἀνατολικόν. Διότι ἡ Ἀλεξανδρινὴ τέχνη εἶχεν ἐπηρεασθεῖ ὑπὸ τῆς τέχνης τῶν παλαιῶν Ἀνατολικῶν λαῶν. Ἄλλὰ κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον νέα ἐπῆλθεν ἀναβίωσις τοῦ πνεύματος τῆς Ἀνατολικῆς τέχνης, διὰ τῆς Περσίας, τῶν Σασσανιδῶν καὶ διὰ τῶν Ἀράβων. Ἡ Ἀνατολικὴ δ' αὕτη ἐπίδρασις παλαιὰ καὶ νέα, εἶναι καταφανὴς εἰς τὸν ὅρον ἱερατικὸν χαρακτήρα, τὸν ὁποῖον ἐκ ταύτης προσέλαβεν ἡ Βυζαντινὴ τέχνη. Ἐπίσης καὶ εἰς ἄλλα χαρακτηριστικὰ αὐτῆς. Ὅσακις ὅμως ἐπῆρχετο ἀναγέννησις τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, ὅπως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μακεδόνων βασιλέων καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων, τότε ἀναφαίνονται πολὺ ἐπικρατέστερα τὰ στοιχεῖα τῆς Ἑλληνιστικῆς τέχνης. Ἄν παραβάλλῃ τις τὰς τοιχογραφίας τοῦ Μυστρᾶ μὲ τὰ πλούσια ἀρχιτεκτονήματα, μὲ τὴν χάριν καὶ ποικιλίαν μορφῶν καὶ συνθέσεως, μὲ τὰς εἰδυλλιακὰς σκηνας, βεβαιοῦται ἀμέσως περὶ τῆς ἀμέσου σχέσεως αὐτῆς μὲ Πομπηϊανὰς ἦτοι Ἀλεξανδρινὰς ζωγραφίας.

Διὰ τὴν δειξω τὴν ἀνάμειξιν ταύτην Ἀνατολικῆς καὶ Ἑλληνιστικῆς ἐπιδράσεως ἀναφέρω ψηφιδωτά τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Καχριε-τζαμί, εἰς τὰ ὁποῖα ἔχομεν ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ παραστάσει δύο προοπτικὰς, μίαν, κατὰ τὴν ὁποῖαν τὰ ἀντικείμενα ἔχουν ἀντίστροφον προοπτικὴν, δηλ. τὰ εἰς τὸ πρῶτον ἔδαφος εἶνε μικρότερα τῶν ἀπομεμακρυσμένων καὶ παραπλεύρως δέλομεν Βυζαντινὰ οἰκήματα κατὰ τὴν *συνήθη*, ἀτελῆ μὲν, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε προοπτικὴν.

Ἡ Βυζαντινὴ λοιπὸν τέχνη διετήρησε ὅλας τὰς μεγάλας προόδους, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησεν ἡ Ἑλληνιστικὴ τέχνη. Ἀκόμη καὶ ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν ἀμφιβάλλω ἂν ἡ τέχνη τῆς Ἀναγεννήσεως (ἐκτὸς τῆς ἐλαιογραφίας) εὕρῃ τι νεώτερον. Αὐτὴ ἡ τεχνικὴ τῆς τοιχογραφίας εἶναι ἀναμφισβητήτως Ἑλληνιστικὴ παραδοθεῖσα διὰ τῆς Βυζαντινῆς εἰς τὸν νεώτερον κόσμον. Δὲν ἐξετάζω ἐνταῦθα οὔτε εἶναι ὁ σκοπός μου νὰ ἐξετάσω τὰς διαφόρους καλλιτεχνικὰς λεπτομερείας τῶν παλαιότερων ζωγράφων τῆς Ἀναγεννήσεως, ἰδίως τῶν προραφακλιτικῶν μὲ τὰς Βυζαντινὰς τοιχογραφίας καὶ κυρίως τοῦ Μυστρά.

Πρῶτος ὁ Jiotto διεύρηξε τὴν παλαιότεραν παράδοσιν (ἀρχαί τοῦ ΙΔ' αἰῶνος). Ἰδίως ὅμως πολὺ ἀργότερα κατηυθύνθη πρὸς τοὺς μεγάλους δρόμους αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἂν πολὺ ἀργὰ κατώρθωσεν ἡ Εὐρωπαϊκὴ τέχνη νὰ εὕρῃ νέας ὁδοὺς, δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται ὅτι ἡ Ἑλληνιστικὴ καὶ ἡ διὰ ταύτης ἐξελιχθεῖσα Βυζαντινὴ τέχνη ὑπῆρξεν ὁ μέγας διδάσκαλος καὶ ὁδηγὸς αὐτῆς.

*
* *

Ἐτέραν διάλεξιν ἐποιήσατο ὁ γεν. γραμματεὺς τῆς ἡμετέρας Ἐταιρείας κ. Ἀλέξ. Φιλαδέλφους, κατὰ τὴν 19ην Ἀπριλίου, ἡμέραν Δευτέραν ἐν τῷ Πνευματικῷ, περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι περιφανεστέρων Βυζαντινῶν μνημείων. Ἐλλείπει χώρου ἢ διάλεξις αὕτη δημοσιευθήσεται εἰς τὸ προσεχὲς «Δελτίον».